

1929 OF-SÜRMENE FELAKETİ VE BÖLGEYE ETKİLERİ

Muzaffer BAŞKAYA*

“Of vakası başlı başına bir faciadır. Şekli, derecesi kalemle tasvir ve tarif edilemez. Birçok hanelerin topraklara karışıp sel halinde dereye indiğine şahit oldum. Açlıktan ot yiyen, tecennün eden, (akli melekelerini yitiren) bir parça ekmek bulmak için 8-10 saatlik dağları aşan insanlar, dere içinde kesilmiş baş ve kollar, ayaklar, ağaç dalına sarılmış kadın saçları gördüm.” Osman Cudi

ÖZ

Doğu Karadeniz Bölgesi arazi yapısı nedeniyle heyelanların sıkça yaşandığı bir bölgedir. Söz konusu coğrafyada Cumhuriyet döneminde yaşanan ilk heyelan ise 1929’da Of-Sürmene ve Rize’de meydana gelmiştir. Büyük bir felaketi andıran bu heyelandan uzun süre kimsenin haberi olmamış, ilk yardım konusunda oldukça geç kalınmıştır. Tufanın kapsamı anlaşıldıktan sonra hemen gerekli tedbirler alınmış, ardından felaketzedeler daha emniyetli noktalara sevk edilmeye başlanmıştır. İlk olarak bölge halkını heyelandan koruma adı altında başlayan faaliyetlere, bu havalinin sık ve engeli oluşu, tarım arazilerinin azlığı, üretimin yetersizliği ve güvenlik gibi nedenler de eklenince, devlet teşvikiyle yapılan bu sevk ve iskânlar zamanla süreklilik kazanmıştır. İlk planda Maçka, Bayburt gibi yakın yerlere gönderilen bölge halkı zamanla Doğu Anadolu ve Orta Karadeniz gibi daha uzak muntikalara yönlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Heyelan, ilk yardım, göç, sevk ve iskân, Of, Çaykara, Sürmene.

1929 SÜRMENE-OF DISASTER AND REGIONAL IMPACT

ABSTRACT

The eastern Black Sea is a region where erosions often occur due to the structure of the soil. The first erosion occurred in Of-Sürmene in the year 1929 during the early Republican period. Nobody became

* Dr., KTÜ, Fatih Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, TRABZON. mbaskaya61@gmail.com

aware of the disaster in time, which signposts the reason why it was too late for the first aid. Soon after the extent of the erosion was determined, the victims were transported to the other safe places. First started with the aim of protecting the local people from the erosion, these activities continued due to the reasons that the region was dense and bumpy, the fields of agriculture were small-scale, crop production was little and there were security problems. Transported first to Maçka and Bayburt, local people moved to the Eastern Anatolia and the Middle Black Sea in due course.

Keywords: Erosion, first aid, migration, transportation and settlement.

Giriş

Heyelan ve buna benzer doğal afetlerin toplumların, hafızalarında derin ve kötü izler bıraktığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu afetlerin boyutu büyüdükçe bunların meydana geldiği sahalarda açtığı yaralar da derinleşir. Bugün dahi etkilerini görebildiğimiz 1929 felaketi, hem Of-Sürmene mntikasının coğrafyasını değiştirmiş, hem de bölgenin demografik yapısına etki etmiştir. Başka bir ifadeyle, on binlerce insan bu heyelan sebebiyle yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Günümüzde Orta Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde birçok Trabzonlu, Oflu veya Sürmeneli vatandaşın bulunmasının ardındaki en önemli sebeplerden birisi de bu felaket olmuştur.

5-7 Temmuz 1929 tarihinde meydana gelen bu olay, aradan 86 yıl geçmesine rağmen geride birçok soru işareti bırakmıştır. Zira ilk anda oldukça korkunç ve büyük bir felaket olarak nitelendirilerek “*Nuh tufanına*” benzetilen, ölü sayısının binleri bulduğu ifade edilen bu olayın, yapılan incelemeler sonucunda abartıldığı öne sürülmüştür. Yani, aslında ölü sanılan kişiler yüksek yaylalara kaçmış ve daha sonra sağ olarak bulunmuşlardı. Resmi rakamlara bakıldığında heyelan nedeniyle 147 kişinin hayatını kaybettiği görülmektedir. Oysa felaketin ardından yapılan değerlendirmelerde can kaybı binlerle ifade ediliyordu. Resmi makamlarla, görgü şahitlerinin ortaya koyduğu gerçekler arasındaki çelişki, felaketi çok geç haber alan hükümeti veya ilgili makamları korumak amacıyla mı ortaya atılmıştı? Ya da gerçekten büyük bir abartı mı söz konusuydu?

Yörenin fiziki, sosyal ve psikolojik yapısını değiştiren ve ardında bazı soru işaretleri bırakan 1929 Of-Sürmene felaketini konu edinen bu çalışmada şüphesiz en büyük eksiklik, yerel basından istifade edilememesidir. Zira felaketin meydana geldiği zaman dilimi de dâhil olmak üzere 1925-1930 yıllarının Trabzon basını koleksiyonuna ulaşabilmek mümkün olamamaktadır. Bu nedenle yerel basının bu felaketten ne zaman haberdar olduğu, vilayette yetkili kişilerin yaptıkları girişimlerin neler olduğu gibi sorulara cevap verileme-

mektedir. Bununla birlikte, dönemin Trabzon basınından yararlanılamamış olmaktan doğan boşluk, ulusal basının belli başlı gazeteleri taranarak giderilmeye çalışılmıştır.

Uğruna destanlar yazılan¹ ve böylece yazılı ve sözlü kültürün bir parçası haline gelen ancak günümüze kadar derinlemesine incelenmeyen felaketin ele alındığı bu çalışma, “1929 tufanı” ve etkilerini, eldeki veriler çerçevesinde bütün boyutlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Doğu Karadeniz’in Heyelan Gerçeği

Heyelanlar, ülkemiz için depremde sonra en önemli doğal afetlerden biridir ve bunların en sık görüldüğü mıntıka Doğu Karadeniz bölgesidir. Doğu Karadeniz bölgesini, “*heyelan bölgesi*” haline getiren temel faktörler; sahilten itibaren dağların birden yükselmesi ile eğim değerleri artan yapı, bu eğim üzerinde güçlü akış halinde olan akarsuların derine doğru aşındırmaları, kuzey yamaçlardaki yüksek yağış değerleri ve yağış tipleri ile en önemlisi de bölgenin jeolojik özellikleridir. Heyelanların oluşuma bakıldığında Türkiye genelinde en fazla yağış alan bölgenin Doğu Karadeniz olması nedeniyle, yüzeyde akışa geçen su ile toprak taşınımı artarken, suyun toprak tarafından emilmesi ile ağırlaşan toprak, taşınımı da artmaktadır. Bu artış, heyelanları da beraberinde getirirken yerleşim alanlarının genel olarak elverişli tarım arazileri üzerinde kurulmuş olması, can ve mal kaybının artmasında en önemli faktördür. Fakat heyelan oluşumunda asıl neden bölgenin eğimli arazi yapısı, doğal bitki örtüsünün bozulması ve arazilerin yanlış kullanılmasıdır.²

Trabzon ilinin şekillenmesinde son derece önem taşıyan kütle hareketlerinin oluşmasının temel nedeni, zeminin yapısıdır. Zemindeki hâkim materyal olan lavlar ve tüfler bünyelerindeki yarık ve çatlaklardan dolayı su geçirime özelliğine sahiptir. Yörenin oldukça fazla yağış alması, sıcak ve nemli oluşu kayaçların derinliklerine kadar ayrışmasına neden olurken genel yamaç eğimlerinin 25-30 derecenin üzerinde oluşu ve yıl içerisinde belli aylarda (Mayıs, Haziran, Ekim) alınan toplam yağışın uç değerlere yakın olması heyelan, toprak akması ve soliflüksiyon gibi kütle hareketlerini ortaya çıkarmaktadır.³

Of ve Sürmene’de Felaket Günleri

Cumhuriyet döneminde Trabzon’daki ilk büyük sel ve heyelan felaketi 5-7 Temmuz 1929 tarihlerinde Çaykara, Of ve Sürmene havalisinde meydana

¹ Bu felaketi Oflu halk şairi Topal Hafız Osman Hilmi Karaismailoğlu 7 Ağustos 1929’da 128 beyitlik bir destana dönüştürmüştür. Hikmet Öksüz, “Çaykara’da Afete Bağlı Göç (1929-1973)”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, C: 2, Trabzon 2007, s. 1009.

² Mümin Filiz-Süleyman Avcı ve diğerleri, “Heyelanların Yerleşim Alanlarına Etkilerinin İncelenmesi (Rize Gündoğdu Örneği)”, *Journal of New World Sciences Academy*, S: 4, Yıl: 2011, s.1202-1205.

³ Aydın Kılıçaslan, “Trabzon’un Coğrafi Yapısı”, *Trabzon 2000*, İstanbul 2000, s. 39, 46.

gelmiş⁴ ve bu olay 1 hafta sonra ulusal basına yansımıştır. Felaketi ülke kamuoyuna duyuran gazetelerden biri “*Hâkimiyet-i Milliye*”dir. Söz konusu gazetenin 15 Temmuz 1929 tarihli nüshasında, Sürmene’de emsali görülmemiş bir felaketin yaşandığı, selden dolayı derelerin taşıdığı, bazı köprülerin yıkıldığı, 20’yi aşkın dükkân, mağaza, han ve kahvehanenin yıkılarak suya karıştığı ifade edilmiştir. Haberde, Aksu Yatı Mektebi’nin yıkıldığı, 3 erkek ve 1 kadının değirmende boğulduğu, enkaz altından çıkarılan 2 kişinin tedavi edildiği, Of kazasında 16 köyde hane, dükkân, değirmen ve nüfus zayiati tespit edildiği, diğer köylerde ise heyelanın devam etmekte olduğundan oralardan malumat alınmadığı belirtilmiştir. Haberin devamında, Dâhiliye Vekâleti’nden alınan bilgilere göre Of’taki kayıplar sıralanmıştır. Buna göre, Of’un Zisino (Bölümlü) köyünde 88 kişi ölmüş, 66 ev, 24 değirmen harap olmuş, 12 kişi kurtarılmıştır. Zeno (Günebakan) köyünde 88-90 kişi yaralanmış, Hola/Hola-i Sagir (Cuma-pazarı) köyünde 33 kişi ölmüş, 11 ev yıkılmış, Hanışra? köyünde 11 ev yıkılmış, 15 kişi hayatını kaybetmiş, Gararas/Gorgoras (Eğridere) köyünde 5 ev yıkılmıştır.⁵ Ulusal basına bu şekilde yansıyan felaketle ilgili ertesi gün *Vakit* gazetesinde yer alan haberde ise; yaklaşık bir haftadan beri Sürmene ve Of havalisinde kuvvetli yağmurlar yağdığı, 40 saat süren bu yağmurlar neticesinde Of ve Sürmene kazalarında büyük heyelanların meydana geldiği, Sürmene ile Of’un Solaklı Deresi’nin doğusunda ve batısında meydana gelen heyelanların boyutunun tam olarak anlaşılmadığı belirtilmiştir. Haberde yolların su altında kaldığı ve irtibatın kesildiği, heyelanların Solaklı Deresi’ne kayarak mecrasını kapattığı, bu yüzden suyun 30-40 metre yükselerek civar köyleri mahvettiği, birçok kişinin hayatını kaybettiği öne sürülmüştür. Felaket sahasına cankurtaran heyeti ile erzak gönderildiği, bölgedeki hasarın tahminlerden oldukça fazla olduğu, insan kaybının ise en az birkaç yüz olarak tahmin edildiği, Trabzon Valisi Hilmi Bey’in facia mahalline gittiği ve her tarafta felaketzedelere iane toplanması için komisyonlar teşkil edildiği ifade edilmiştir.⁶ Aynı gün çıkan *Akşam* gazetesinde ise hasarın tahmin edildiğinden de çok olduğu, insan kaybının 400’ü, maddi kaybın ise milyonları bulduğu, Trabzon Valisi Hilmi Bey’in, refakatinde bir kaç doktorla birlikte felaket mahalline gittiği belirtilmiştir.⁷

Görüldüğü üzere Of ve Sürmene havalisinde meydana gelen olayla ilgili yapılan ilk değerlendirmelerde bunun gerçekten büyük bir felaket olduğu, yüzlerce insanın öldüğü ve milyonlarca liralık maddi hasarın meydana geldiği, Solaklı Deresi’nin heyelanlardan dolayı taşarak birçok köyü su altında bıraktığı, bölgeyle iletişimin kesilmesi nedeniyle hasar tespitinin tam olarak

⁴ Öksüz, a.g.m.,s. 1006.

⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Temmuz 1929.

⁶ “Sürmene Havalisinde Büyük Bir Facia”, *Vakit*, 12 Temmuz 1929.

⁷ *Akşam*, 12 Temmuz 1929.

yapılamadığı belirtilmişti.

15 Temmuz 1929 günlü *Cumhuriyet* ve *Vakit* gazeteleri felakete geniş yer ayırmıştır. Söz konusu haberlerde, 425 kişinin öldüğü tahmini üzerine yaşanan felaket ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Buna göre, yağın şiddetli yağmur nedeniyle derelerin taşıdığı, Rize’de 2, Sürmene’de 20 kişinin öldüğü, 30 dükkânın tahrip olduğu, en büyük zararın Of ve köylerinde yaşandığı, kaza dâhilinde bütün köylerin heyelandan etkilendiği belirtilmiştir. Ekili arazinin Solaklı vadisinde %50 ile %90 oranında zayıt meydana getirdiği vurgulanarak, şimdiye kadar 23 köyde 413 ev ve 93 dükkânın tamamen, 54 evin ise kısmen harap olduğu belirtilmiştir. Haberde, heyelanın dehşetinden dolayı köy halkının dağlara kaçtığı, bu sebeple ölü sayısının tamamen anlaşılamadığı, köyler arasında haberleşmenin kesildiği, gök gürültüsünü andıran sesler çıkan toprak kaymalarının devam ettiği, henüz hiç haber alınamayan 10 kadar köyün de harap olduğunun tahmin edildiği aktarılmıştır.⁸

Of ve Sürmene mıntikasında meydana gelen felaket, en geniş şekilde *Vakit* gazetesinde ele alınmıştır. Trabzon’a gönderilen özel muhabirleri aracılığıyla gelişmeleri günü gününe okuyucularına aktaran gazetenin 16 Temmuz 1929 tarihli sayısında verilen bilgilere göre, yağın yoğun yağmurlardan dolayı Solaklı Deresi taşmış ve tasavvur edilmeyecek derecede her tarafı silip süpürmüştü. Bu havali ile haberleşme kesilmiş, dağ yollarından gelen bir iki yolcudan alınan malumata göre yüzlerce hane ve binlerce nüfus ve hayvanat sellere kapılmıştı.

Söz konusu gazetede yer alan habere göre, Of Kaymakamlığından Trabzon Vilayetine gönderilen raporda bölgedeki hasarın çok büyük olduğu, Of çarşısının bile sellere kapıldığı, suların 400 metre genişliğindeki sahayı kapladığı ifade edilmişti. Raporda, Sürmene ve Of arasındaki bilumum köprülerin yıkıldığı, yolların söküldüğü, Dumankaya köyü civarındaki dağın ortadan ayrıldığı, yalnız Rize havalisindeki hasarın 2 milyon lirayı bulduğu Kaymakamlığın, Vilayetten acil tedbirler talep ettiği ve valinin riyasetinde bir komisyonun faaliyete başladığı belirtilmişti. Konuyla ilgili olarak *Vakit* gazetesinde yer alan bir başka haberde ise Rize ve Sürmene havalisindeki felaketin her tarafta büyük bir üzüntü uyandırdığı, Dâhiliye Vekilinin yakında bölgeyi ziyaret etmeyi planladığı duyurulmuştu.⁹

1929 felaketiyle ilgili ulusal basına yansıyan haberlere bakılırsa, bölgedeki can kaybı 400’ün üzerindeydi, maddi zarar ise milyonlarla ifade ediliyordu. Fakat ilk anda verilen ölü sayısının, gün geçtikte arttığı görülmektedir. Zira 17 Temmuz tarihli gazetelere ve Anadolu Ajansı’nın verdiği malumata bakılacak olursa, ölü sayısı 700 civarındaydı. *Vakit* gazetesine adına Of’a giden muhabirin bölgeden bildirdiğine göre, hasara uğrayıp henüz haber alınmayan

⁸ “Rize’de Dehşetengiz Feyezanlar”, *Vakit*, 15 Temmuz 1929; *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1929.

⁹ “Rize Havalisindeki Seylâp Faciası”, *Vakit*, 16 Temmuz 1929.

10 köy hariç, 35 köy ile dere içindeki çarşılarından 655 hane, 200 dükkân, binlerce ambar, 50 değirmen, Zeno (Akköse) köyündeki muazzam cami tamamen sulara karışmış, 2500 hane tehlikeli surette sarsılmıştır. 320 kişi ölmüş, 15 ağır yaralı tespit edilmiş, 6000 nüfus aç ve evsiz, yani meskensiz kalmıştır. Trabzon'dan gelen yardımlar sayesinde aç ve evsizlere ekmek tevzi edilmiş, yüzlerce aile hicret etmeye mecbur kalmış, Bayburt yolu, köprüler ve geçitler tamamen kapanmıştır.

Vakit gazetesi muhabirinin verdiği ve “*Facianın Tafsilatı*” başlığı taşıyan haberde Of felaketi ülke kamuoyuna şu şekilde aktarılmıştır:¹⁰

Of ve Sürmene havalisini felakete uğratan seylâp faciası hakkında buraya gelen yeni malumat, çok acıklı sahneleri ihtiva etmektedir. Tespit edildiğine göre felaketi hazırlayan şiddetli yağmurlar geceli gündüzlü tam 2 gün yağmıştır. Maddi zayıat çok korkunç bir yekûn tutmaktadır. Verilen tafsilattan anlaşıldığı kadarıyla, şimdiye kadar hiç görülmeyen bir şekilde taşan dereler, önlerine gelen insan, hayvan, ev, ağaç, ekin gibi şeyleri denize doğru insafsızca sürüklemiş ve felaket pek korkunç bir manzara teşkil etmiştir. Bu suretle sürüklenen köprüler 15'ten fazladır. Felaketin bu kadar vahim olmasına Of kazasında Kadahor Nahiyesi civarında birkaç taşkın derenin çukurca bir yerde birikip toprağın birden bire kaymasıyla toplanan suyun ani surette etrafa yayılması sebebiyet vermiştir. Su birden bire bastırıldığı için köylüler vaktiyle haberdar olup kaçamamışlar ve o havalide nüfusça zayıat fazla olmuştur. Bu arada suların tesiriyle Of kazasına tabi ve bir tepe üstünde bulunan büyükçe bir köy, olduğu gibi çökmüş ve tamamen harap olmuştur. Seylâpın mahvettiği köylerin 7 kadar olduğu haber verilmektedir. Suların müthiş feyezani eski manzarayı tamamen değiştirmiş, tepeler, ovalar ve tarlalar adeta birbirine karışmıştır. Bu yüzden büyük bir tepenin etrafını sular kaplamış ve tepe, denizin ortasında duran bir ada manzarası almıştır. Bu tepenin üzerinde bulunan binlerce felaketzede günlerden beri aç bir halde imdat ve muavenet beklemektedir.

Of ve Sürmene mıntkasında meydana gelen ve bölgede büyük acılar yaşanmasına neden olan heyelan felaketi ulusal basında büyük yankı uyandırmıştır. Zira *Vakit* gazetesi başyazarı Mehmet Asım Bey, 17 Temmuz tarihli köşe yazısında Of felaketini ele almıştır. “*Bir Felaket*” başlığıyla yayımlanan yazıda bir önceki yıl Konya ve havalisinin yağmursuzluk yüzünden kıtlık tehlikesine maruz kaldığı ifade edilmiş, bu sene de yağmurların yoğun bir şekilde yağdığı ve bu nedenle Rize, Of ve Sürmene mıntkasında büyük bir felaketin yaşandığı belirtilmiştir. Arazi yapısı nedeniyle heyelana müsait olan bu bölgede, dağlardan inen suların yamaç üzerindeki köyleri ve tarlaları yerinden oynattığı, büyük toprak ve taş yığınlarının sürüklenerek bazı dereleri

¹⁰ “Facianın Tafsilatı”, *Vakit*, 17 Temmuz 1929.

doldurduğu, bu sebeple akan sellerin mecraları kapanan derelerde toplandığı, sonra taşarak derelerin tabii mecralarını bozduğu ve etrafa yayılmış köylerle tarlaları bastığı, önüne rastgelen evleri, eşyayı, insanları ve hayvanları denize doğru sürüp götürdüğü ve her şeyi mahvettiği ifade edilmiştir. Asım Bey, Karadeniz halkının özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan bu tarafa büyük bir sefalet yaşadığını, daha önceleri Rusya'ya giderek para kazanan erkeklerin Bolşevik rejiminin kapalı yapısından dolayı işlerini kaybettiğini, arazinin tarım yapmaya elverişli olmadığını belirterek, bölge halkının büyük bir sefalet içinde bulunduğunu belirtmiştir. Trabzon halkının bu sefaletin üstüne bir de böylesi bir felakete maruz kaldığına değinen Asım Bey yazısına, herkesi buraya yardım etmeye çağırarak son vermiştir.¹¹

5-7 Temmuz 1929'da başlayan yoğun yağış ve oluşan heyelanlar, üzerinden günler geçmesine rağmen son bulmamıştır. Zira felaketten 11 gün sonra yayımlanan gazetelerde, bölgede heyelanların devam ettiği, 10 binden fazla insanın aç, evsiz ve yardıma muhtaç bir halde olduğu, derelerin cesetlerde olduğu, halkın bir an önce hicret etmek istediği ifade ediliyordu. Hasar ve zayıat hakkında henüz, tahmini bile olsa bir rakam vermenin mümkün olmadığı, birçok köyün kâmil mahvolduğu, heyelan ve seller yüzünden ormanların denize sürüklendiği, deniz ağaç kütükleriyle dolunca sahil halkının günlerce odun topladığı belirtiliyordu. Yağan yağmur nedeniyle Trabzon ve Atina (Pazar) arasında müteaddit heyelanlar yaşandığı, İyidere, Mapavri (Çayeli) ve Argalos/Askaros (Taşlıdere) derelerinin kâmil taşıdığı, üzerlerindeki köprüleri sürükleyip götürdüğü, hatta yağmurlardan meydana gelen selin Güneşli köyünde büyük hasarlara neden olduğu ve 7 kişinin sele kapılarak boğulduğu dile getirilmiştir.¹²

Mesela 19 Temmuz tarihli *Vakit* gazetesinde yer alan haberlere göre, heyelan hala devam etmektedir. Argalos/Askaros (Taşlıdere) ve İyidere gibi büyük dereler mecralarını değiştirerek önlerine gelen ev, arazi ve hayvanatı alıp götürmüştür. Derelerin sürükleyip getirdiği enkazlar, deniz kıyılarında kayıklarla toplanıyordu. Deniz ortasında birçok hayvan leşine rastlanıyor, toplanan enkaz arasında müteaddit çocuk beşikleri ve ev eşyası bulunuyordu. İri iri yılanların denizde kütükler üzerinde imdat bekledikleri de görülüyordu.

Gazetede yer alan başka bir bilgiye göre asıl facia Of kazasında yaşanmış ve muhtemel can kaybı 1000 kişiyi bulmuştu. Of'un köylerinde yaşanan kayıplar ise şu şekildeydi:

İşkenaz (Kiraz), Sekahumruk/Humruk (Çamlı), Mavrand (Dumlusu), Silnas, Halman (Saraçlı), Ziska, Mavrand-ı Ulya (Fındıkoba) köyleri kısmen harap olmuş fakat nüfusça zayıat yaşanmamıştı. Ancak bu köylerin yüksek

¹¹ Mehmet Asım, "Bir Felaket", *Vakit*, 17 Temmuz 1929.

¹² "Felaketzedelere Yardım", *Vakit*, 18 Temmuz 1929.

mahallelerinden haber alınamıyordu. Cufaruksa (Uğurlu) ve Mapsino'da (Gürpınar) bir kısım evler yıkılmış olsa da burada da can kaybı yaşanmamıştı. Zisino (Bölümlü) köyündeki Zeruka Dağı heyelan nedeniyle önündeki 55 evi tamamen sürüklemiş, 80 nüfus toprağa gömülmüştü. Yalnız bir erkek, bir kadın, bir de çocuk ertesi gün kurtarılmıştır. Ölü olarak 80 kişi tespit edilmiş olup çocuklar ve kadınlar bu rakama dâhil değildi. Toplam kaybın %50'yi aştığı bu köyün diğer mahallerinden haber alınamıyordu. Zeno (Akköse) köyünde büyük camii ve Fettahlı Mahallesi'nde 40 kadar hane, 100'ü aşkın nüfusla dereye inmiş ve izleri kalmamıştı. Bu köyde heyelan yer yer devam ediyordu. Fotinos'da (Kabataş/Zincirlitaş) 13 ev yıkılmış, nüfus zayıtı tespit edilememişti. Bu köyün Beremut ve Zona Mahallesi tamamen harap olmuştur. Visir'de (Gülen) 30 ev tamamen yıkılmış, 5 ölüm tespit edilmiştir. Yarakar'da (Serindere) 10, Çoruk'da (Erenköy) 12 ev tamamen yıkılmış, diğerleri sarsıntıdan etkilendiği için tahliye edilmiş, Küçük Holda/Hola-i Sagir (Cumapazarı) 3, Zevayet'de (Meyvalı/Taşhan) 2, Arşala (Tüfekçi), Zenozena (Günebakan, Yenice, Çalışanlar), Kalanas (Çalışanlar), Fotgene (Büyükhol/Taşcılar), Fotrekan, Makidonos (Köyceğiz/Dağalan) köylerinde 100 aşkın ev harap olmuş ve 33 ceset bulunmuştu. Bu köylerin halkı dağlara iltica ettiğinden nüfus zayıtı tam olarak anlaşılamıyordu.

Hola, Mezraa (Yılmazlar), Arhancılo (Doğanlı), Kalis (Konuklu), köyleriyle hala irtibat kurulamamıştı. Bu bölgede 60 kadar dükkân, eşyaları ile dereye karışmış, dağ yerinden oynadığından birçok ev sarsıldığı için tahliye edilmiş, halk yüksek yaylalara kaçmıştı. Kadahor (Çaykara) nahiye merkezinde 100 kadar dükkân ve evden eser kalmamıştı. Nahiye müdürü ve birkaç kişi Gogoras (Eğridere) köyüne iltica ederek kurtulmuştu. Ancak buradan da sağlıklı bilgi alınamıyordu. Yalnız dere kenarında 5-10 kadar ceset bulunmuş fakat kimlikleri tespit edilememişti.

Genel olarak bakıldığında Of kazası dâhilinde hemen bütün köyler heyelandan etkilenmişti. Tarım arazileri Baltacı Deresi vadisinde %50, Solaklı Deresi vadisinde ise %80-90 derecesinde mahvolmuş, bu havalide işlenecek tarla kalmamıştı. Ayrıca bütün ağaçlar sökülmüş ve her yer taş ve çamur yığını halini almıştı. Bu mıntıkada bulunan mektep ve camiler harap olmuş, Soğanlı Dağı'na kadar dere içinde köprü kalmamıştı. İşin vahim tarafı felaket mıntıkasında heyelanların sonu gelmiyordu. Dağlardan gök gürültüsüne benzer korkunç seslerin gelmesi ve arazinin hala hareket halinde olması herkesi şaşırtıyordu.¹³

Of ve Sürmene'de yaşanan heyelan felaketinin tafsilatını ortaya koyan ulusal basın, bir yandan da konunun uzmanlarıyla mülakatlar gerçekleştirerek böylesi bir felaketin nedenini bulmaya çalışıyordu. Bu amaçla Kandilli Rasat-

¹³ "Facia Hakkında Yeni Tafsilat", *Vakit*, 19 Temmuz 1929.

hanesi Müdürü Fatin Bey'le mülakat gerçekleştiren bir muhabir, Rize ve havalisinin arazi yapısı nedeniyle böylesi olaylara müsait olduğu cevabını almıştır.¹⁴ Bu arada İzmir vapuruyla İstanbul'a gelen ve felaketin izlerine şahit olan Eczacı Celal Ergun Bey, Cumhuriyet gazetesi muhabirine bölgedeki durumla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir:¹⁵

Biz, felaketin içinde bulunmadık. Fakat vapurla geçerken denizde seylâbın getirdiği korkunç manzaralara şahit olduk. Vapurumuzda Umum Jandarma Komutanı Zeki Paşa, Rüsumat Müdürü İhsan Rıfat Bey, Mebus Niyazi Asım Bey de vardı. Sahillerde seylâbın getirdiği birçok eşya, ağaç kütükleri, ev parçaları ve saire nazarı dikkati celp etmekteydi. Karaya çıktığımız zaman için fecaatini anladık. Hakiki malumata nazaran, Sürmene'de evvelki pazar sabahı yağmur başlamış, 1 saat sonra, yani saat 8'de Aksu Deresi taşarak dere üzerindeki 20 kadar köprüyü sökmüş ve dere boyundaki mısır tarlalarını tamamıyla mahvetmiştir. Seylâb, geçen sene yapılan Aksu Yatılı Mektebi'ni de götürmüştür. Zayıat 15 yaralı kadardır. Otomobil yolu kalmamıştır. Köylere, dağ yoluyla gidilmektedir. Köylerde 60 kadar hane tamamen yıkılmıştır. 200 kadar halk açıktadır. Fecaat en ziyade Of'ta olmuştur. 1500'den fazla zayıat olduğu anlaşılmaktadır. Kadahor karyesi ile Kondo Çarşısı kâmilen harap olmuş, Zisino köyü 300 küsurdan fazla olan ahaliyle birlikte mahvolmuştur. Bu köy heyelan nedeniyle kâmilen dereye gitmiş, halk su altında kalmıştır. Ufak bir çocuk, beşiğiyle birlikte dere üzerinde ölü bulunmuştur. 7 kişinin cesedi yataklarıyla birlikte dere içersindedir.

Trajediye tanıklık eden Celal Bey'in ifadelerinde de görüldüğü üzere Of ve Sürmene'de büyük bir dram yaşıyordu. Olaylar hakkında değerlendirmelerde bulunan Trabzon Mebusu Süleyman Sırrı Bey ise, felaketin en fazla hissedildiği yerin Of kazası olduğunu, burada büyük bir yıkım yaşandığını, kazanın coğrafi yapısının değiştiğini, insanların gelecekte dahi buralarda iskân edilme şanslarının kalmadığını dile getirmiştir. Halkın halen daha devam eden heyelanlar nedeniyle dehşet içinde olduğuna dikkat çeken Süleyman Sırrı Bey, burayla ulaşım sağlanamadığından yardım faaliyetlerinin aksadığını belirtmiştir.¹⁶ Süleyman Sırrı Bey gibi, yaşanan acılara duyarsız kalamayan TBMM Başkanı Kazım Özalp, felaket dolayısıyla Trabzon ve Rize Vilayetleri'ne şu telgrafi çekmiştir:¹⁷

Azım zayıatı mucip olan hadisatı ahireden dolayı halkın keder ve teessürlerine iştirak ve milletimizin bu gibi felaketlerden masun kalması temenniyatında bulunduğunuzu TBMM namına arz eder ve duçar-ı felaket olanlara beyan-ı taziye olunmasını rica ederim.

¹⁴ "Rasathane Ne Diyor", *Vakit*, 19 Temmuz 1929.

¹⁵ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1929.

¹⁶ "Of Felaketi Hakkında İzahat", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1929.

¹⁷ *Vakit*, 23 Temmuz 1929.

Of ve Sürmene’de meydana gelen heyelanlar bölgede adeta bir can pazarının yaşanmasına neden olmuştu. İnsanlar öncelikle canlarını kurtarmak istiyor bunu başaranlar da diğerlerine yardım etmeye çalışıyordu. Bu kişilerden biri de Of sakinlerinden ihtiyat zabiti Hakkı Bey’di. Seylâb esnasında felaketedelerin imdadına koşan Hakkı Bey, bulabildiği bir sandala binerek komşularını kurtarmaya çalışmış, fakat suyun aniden yükselmesiyle sandalı devrilerek boğulmuştur.¹⁸

1929 yılında meydana gelen sel ve heyelan felaketiyle ilgili olarak ilk ağızdan en önemli bilgi ve gözlemler Osman Cudi Bey¹⁹ tarafından verilmiştir. 18-19 Temmuz’da, yani felaketten 10 gün sonra Vakıf gazetesi muhabiri olarak bölgeye giden Osman Cudi Bey, buradaki izlenimlerini bir rapor haline getirerek gazeteye göndermiştir. 25 Temmuz 1929 tarihli Vakıf gazetesinde yayımlanan haberde Osman Cudi Bey ilk olarak, heyelan nedeniyle bölgeye ulaşmakta büyük zorluk yaşadığını, bazı yerlerde boğazına kadar suya battığını, şiddetli akıntılara kapıldığını fakat yine de felaket mıntikasına ulaştığını dile getirmiştir. Yanına 1 sıhhiye memuru, 1 jandarma ve 6 amele alan Osman Bey, ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere bir miktar da yiyecek götürmüştür. Sahilden itibaren 50 km içeride olan asıl felaket sahasına ulaşana kadar 20’yi aşkın köyde durduğunu ve burada halkla temas kurduğunu belirten Osman Cudi Bey, halkın halen daha büyük bir korku içinde olduğunu ifade etmiştir. Korkunç uçurumları geçerek 3 saatlik yolu 7 saatte kat eden ve heyelan sahasına ulaşan Osman Bey’in, bölgeyle ilgili ilk gözlemleri şunlardı:²⁰

Of vakası başlı başına bir faciadır. Şekli, derecesi kalemlerle tasvir ve tarif edilemez. Birçok hanelerin topraklara karışıp sel halinde dereye indiğine şahit oldum. Açlıktan ot yiyen, tecennün eden (aklı melekelerini yitiren), bir

¹⁸ “Of Seylâbı”, *Akşam*, 24 Temmuz 1929.

¹⁹ Osman Cudi Bey, 1898 yılında Trabzon’da doğmuş, 1914 yılında Trabzon Lisesi’nden mezun olmuştur. Genel ve Kurtuluş Savaşları sebebiyle yüksek tahsil yapamayan Osman Cudi Bey, Birinci Dünya Savaşı’nda Ünye Menzil ve daha sonra Ünye Muhacirin Hastaneleri’nde vazife yapmış ve üstün hizmetlerinden dolayı madalya ile onurlandırılmıştır. 1924 yılına kadar Of, Trabzon, Tirebolu, Giresun mıntikasında sıtma mücadelesine memur edilen Osman Cudi Bey, 1925 yılında Trabzon Ticaret Odası İhsaiyat memurluğuna atanmış, aynı günlerde CHP’ye katılmıştır. Trabzon Muhittin Mahallesi’nde Parti Oda Reisliğiyle başlayan CHP macerası, Trabzon Merkez Kaza Reisliği ve Trabzon Halkevi Başkanlığına kadar uzanmıştır. Trabzon’da Çocuk Esirgeme, Kızılay, Tasarruf Cemiyetleri ve spor kulüplerinde yönetim kurulu üyeliği yapmıştır. 1928-1929 ve 1932 senelerinde İktisat Mıntıkası Kongrelerinde Trabzon, 1930-31 kongrelerine Ardahan temsilcisi olarak katılmıştır. 1933 yılında Trabzon-İran transit ticareti için İran’da ve yine aynı yıl şark vilayetlerinin ekonomik durumunu tespit için Erzurum, Kars, Artvin ile Batum ve Tiflis’de incelemeler yapmış. 1934 yılında Samsun Ticaret Odası Başkanlığına atanmıştır. “Osman Cudi Bey’in Sicil Sureti”, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, (bundan sonra *BCA* şeklinde gösterilecektir) 490.01/948.677.1.

²⁰ *Vakıf*, 25 Temmuz 1929.

parça ekmek bulmak için 8-10 saatlik dağları aşan insanlar, dere içinde kesilmiş baş ve kollar, ayaklar, ağaç dalına sarılmış kadın saçları gördüm.

Halkla yaptığı temaslar sonucunda heyelanın nasıl başladığı sorusuna cevap arayan Osman Cudi Bey, aldığı cevaplar karşısında hayret hissine kapılmıştır. Osman Bey'e verilen cevaplara bakılırsa 5 Temmuz Cuma günü bardaktan boşanırcasına yağmaya başlayan ve 40 saat boyunca kesintisiz devam eden yağmurlar neticesinde Pazar günü hafif bir yer sarsıntısı meydana gelmiş, meyilli arazide evi bulunan birkaç hane yıkılmış ve halk korku içinde yüksek kesimlere kaçmaya başlamıştı. Ardından sular kabarmaya, yer sarsıntıları da şiddetlenmeye başlamış ve halk, binlerce topun yayılım ateşine benzeyen sesler eşliğinde başlayan heyelanlara şahit olunca büsbütün şaşırmış, her yandan feryat, istimdat sesleri yükselmeye başlamıştı. Bu esnada Zisino köyünün Zeraksa Mahallesi'nin sağ ve sol tarafları çökmüş, ortada kalan 25 hanede 90 kadar erkek, kadın ve çocuk ellerine meşaleler alıp dağlara çıkmak için geçit yeri ararken başlarından aşağı kopup gelen bir kaya parçası bir dakika içinde bu zavallıları, haneleri ve mallarıyla birlikte toprağa gömmüştü. Bir müddet sonra Zeno köyünde kargir ve 2-3 bin kişi alabilen muazzam cami sarsılarak yıkılmış ve altında bulunan 30 kadar haneyi süpürerek dereye itmiştir. Bir anda her yerde evler yıkılmaya, sel halinde derelere inmeye ve insanları sürüklemeye başlamış, kopan dağ parçaları derenin mecrasını iki yerden kapatmış ve sular vadide toplandığı için aşağı kısımda derenin akıntısı 4 saat kesilmişti. Osman Cudi Bey, deniz haline gelen suların önüne rast gelen mahalleri silip süpürdüğünü, Of merkezinde bulunan 200'ü aşkın dükkân, fırın ve yüzlerce değirmenin sellere kapılıp gittiğini, bazı yerlerde derelerin 300 metre genişleyip 10 metre yükselerek çok hızlı bir şekilde aktığını, yüzlerce haneyi enkaza çevirdiğini, yüz binlerce ağaç ve sayısız hayvan ve insanı önüne katarak Karadeniz'e attığını ifade etmiştir.

Osman Cudi Bey'e göre Of'un köylerinde 655 hane tamamen sellere karışmış ve 2500 kadar hane oturulamayacak derecede harap olmuş, 320 insan ölmüş birçokları yaralanmış ve 16 bin nüfus aç kalmıştı. Yayla mevsimi olduğu ve hayvanatın %80'i yaylalarda bulunduğu için köylerde mevcut diğer hayvanatın tamamen telef olduğunu belirten Osman Bey sözlerine şu şekilde devam etmiştir:²¹

Of köyleri bugün öyle bir hale gelmiştir ki, vahşi hayvanat bile yaşayamaz. Yüzlerce insanın hayat ve mematı meçhuldür. Seksen bin nüfuslu Of kazasının 50.000 nüfusu bu köylerde barındığı ve halk nispeten refah içinde olduğu halde bugün bu havali tamamen aç, biilaç kalmıştır. Trabzon'un ilk yardım olmak üzere sevk ettiği yüzlerce çuval un, ekmek, patates açlara tevzi ediliyor ve bugün dağlarda ağaçlar altında ve yaylalarda barına-

²¹ *Vakit*, 25 Temmuz 1929.

biliyorlarsa da yayla bozumu olan iki ay sonra Of'ta bir muhaceret seli daha başlayacaktır. Bu halkın şimdiden münasip yerlere yerleştirilmesi, iskân edilmesi lazımdır. Yüzlerce sahife yazı yazsam gördüklerimi anlatamayacağım. Vaziyet bütün manasıyla çok fecidir. Hala heyecanlar devam ediyor. Bizzat bulunduğum mıntıkada birkaç hanenin inhidamımı müşahede ettim. Haber alınamayan köylerden alacağım malumatı ayrıca bildireceğim. Trabzon halkı azami fedakârlıklarla keselerini açmış ve iki gün içinde 4 bin lira vermişlerdir. Trabzon Valisi, Belediye Reisi ve bütün teşekküller işlerini bırakmış yardım çareleri aramakla meşguldür. 10 sene kadar evvel, oralarda iki sene kadar kalmak saadetine nail olduğum bu mıntıka halkının, içtimai, ahlaki, ailevi öyle faziletleri vardır ki saymakla bitmez. Bugün beni 10 yıl evvel 5-10 arkadaşımınla günlerce misafir eden birçok ailelerin, benden bir parça ekmek istediklerini görünce duyduğum acıları siz takdir edin.

Felaket Sonrası Manzaralar ve Alınan Tedbirler

5-7 Temmuz 1929 felaketinin duyulmasının ardından yetkili makamlar tarafından yaraların sarılması için bazı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Ancak Of ve Sürmene mıntıkasında meydana gelen hadiselerin ciddiyet ve vahameti, vilayet yönetimi tarafından ancak bir hafta sonra fark edilebilmiştir. Bu nedenle de felaketin ilk günlerinde bölgeye yardım gönderilememiştir. Felaketten bir hafta sonra yayımlanan bir gazete haberi, bu tespitimizi doğrulamaktadır. Söz konusu haberde şu ifadelere yer verilmiştir:²²

Kara ulaşımı kesik olduğundan kayık ve motorla gelinebiliyor. Felaketin vuku müteakip alınan tedbirler gecikti. Vilayetimiz için fecaatini tam 5 gün sonra öğrenebildi. Burada ve orada geç olmakla beraber harekete geçildi. Komisyonlar teşkil edildi. İş Bankası tarafından 800 liralık mısır gönderildi. İşin fecaatine göre gayr-ı kâfi bir faaliyetle işe başlandı. Hâlbuki şimdiye kadar felaketzedeler ilk yardımı görmüş olmalıydılar. Vatan-daşlardan, daha işin azamet ve fecaatini duymayan olduğu gibi burada da duymayan var. Felaketler çok müthiştir. Dağlar yerinden oynuyor. Seller, dağları, taşları silip süpürüyor, insanlar mahvoluyor.

Haberde de zikredildiği üzere yetkili makamlar, felaketten zamanında haberdar olamadığı için ilk yardım faaliyetleri aksamış, bölge halkı bir süreliğine kaderleriyle baş başa kalmıştır. Öyle ki Hilal-i Ahmer Cemiyeti bölgeye ancak 10 gün sonra bir heyet gönderebilmiştir.²³

Hadiseye geç müdahale edildiği resmi makamlarca da kabul edilmektedir. Zira 7 Temmuz günü Rize Vilayeti'nden Dâhiliye Vekâleti'ne çekilen telgraf, ancak 20 Temmuz günü Ankara'ya ulaşmıştır. Bu gecikmenin nedenini anlamak üzere yapılan yazışmada, Rize mıntıkasında 5-7 Temmuz 1929

²² *Akşam*, 20 Temmuz 1929.

²³ *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1929.

tarikhlerinde meydana gelen seylâb hakkında Rize Vilayeti'nden çekilen 7 Temmuz ve 16 Temmuz tarihli iki telgraf suretinin arz ve takdim kılındığı belirtilerek, bunlardan 7 Temmuz tarihli telgrafın 10 günden fazla gecikme ile ancak 20 Temmuz 1929 tarihinde yerine ulaştığı belirlenmiştir. Her ne kadar seylâb dolayısıyla telgraf hatları bozulmuş ise de gecikmenin nedeni, PTT müdürlüğünden sorulmuştur. Söz konusu telgrafın içeriğinde, 5-6 Temmuz 1929 günü şiddetli ve sürekli yağan yağmur neticesinde meydana gelen seylâblardan sahil şosesinde 5 adet ahşap, 340 metre uzunluğunda köprü ve 1 küçük menfez ve köprülerin yıkıldığı, 3 kilometre uzunluğunda yolun harap olduğu, Rize-Trabzon arasındaki ulaşımın kesildiği belirtiliyordu. Telgrafta, 200 bin liraya yakın bir zararın ortaya çıktığı, vilayet varidatının bu derece masraflı bir işin altından kalkamayacağı ve yardım olarak 150 bin liranın gönderilmesi gerektiği ifade ediliyordu. Görüldüğü üzere felaketin Ankara'ya bildirilmesi için yetkili makamlara çekilen telgrafta sadece Rize-Trabzon yolunda meydana gelen göçüklerden söz ediliyordu. Olayın vahametini ortaya koymaktan uzak olan bu telgraf bile, ancak 13 gün sonra Ankara'ya ulaşabilmişti. 15 Temmuz'da çekilen ikinci telgrafta ise Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde hadiseyle ilgili yer alan haber hakkında değerlendirmelerde bulunuluyordu.²⁴

Nihayetinde geç de olsa felaketin duyulmasının ardından yardım amacıyla komisyonlar kurulmuş, bağışlar toplanmaya başlanmıştır. İlk olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti 2 bin lira, Rize'den 4000 lira, İstanbul Belediyesi 5 bin lira, Oflu tüccarlar 1000 lira ve 100 çuval un, Seyr-i Sefain İdaresi 1000 lira para yardımı yapmıştır.

Türkiye sathında başlayan yardım kampanyaları devam ederken diğer yandan da felaketin niteliği ve etkisi araştırılıyordu.²⁵ Meydana gelen zarar ve ziyanla ilgili olarak Dahiliye Vekaleti'nden Başvekalet'e yazılan raporda, alınan tedbirler şu şekilde sıralanmıştır:²⁶

Sürmene ve Of mıntıklarında ahiren (son günlerde) vukua gelen seylâb ve heyelana mütevellit zarar ve hasarlara dair Trabzon Vilayeti'nden alınan raporların hülasası ile bu bapta alınan tedbirler aşağıda arz edilmiştir.

1-5 Temmuz 1929'da başlayıp 46 saat devam eden şiddetli yağmurlar neticesi Sürmene ve Of kazalarındaki dereler tuğyan ederek (taşarak) bu mıntıkadaki köprüleri, dükkân ve mağazaları ve evleri tahrip eylemiştir.

2-Sürmene, Trabzon, Of, Rize arasında telgraf ve telefon muhaberatı inkıtâa uğramış (kesilmiş), Sürmene ve Of yolu üzerinde yer yer inhidamlar (çökmeler) olmuştur.

3-Of kazasının heyelan mıntıkasındaki arazisi, barınılamayacak bir hale

²⁴ BCA, 030.10/117.818.31.

²⁵ Felaketin boyutlarına incelemek amacıyla İstanbul Fen Fakültesinden Malik ve Hamit Nafiz Beyler İzmir Vapuruyla Trabzon'a gitmişler, oradan Of havalisine giderek facia hakkında tetkikatta bulunmuşlardır. *Vakit*, 2 Ağustos 1929.

²⁶ BCA, 030.10/117.818.28.2.

geldiğinden vilayetçe bu mıntıkanın keşfiyle jeolojik vaziyeti tayin ve tespit etmek üzere bir mütehasıs izamına lüzum göstermekle keyfiyet Maarif Vekâleti'ne arz edilmiştir.

4-Trabzon Vilayetinden yazılan bir yazıyla, heyelan mıntıkasındaki halkın kış gelmeden evvel bir yere yerleştirilmesi gerektiği belirtilmişti. Bununla birlikte Maçka kazasında Rumlardan metruk hanelerin çoğunun yıkık halde bulunmasına rağmen iskana elverişli başka yer olmadığı için bu hanelerin iskân tahsisatı kullanılarak onarılmasından sonra felaketzedelerin Maçka köylerinde yerleştirilmesinin uygun olacağı ilave edilmiştir. Vilayetten, bu konunun etraflıca incelenerek söz konusu nakil işleminin masrafının ne olacağını bildirmesi istendi.

5-Verilen son bilgiye göre 260 insan, 700'e yakın hayvan zayıtı olmuş, 197 ev 20 dükkân 24 değirmen yıkılmıştır. 3500 nüfusun melcesiz ve aç olduğu ayrıca heyelandan evlerini terk eden ve seylâbtan müteessir olan 6000 nüfus olduğu vilayetten bildirilmektedir.

6-Felaketzedeler Hilal-i Ahmerce de 2000 lira gönderilmiştir. Aç kalanlar fazla olduğu için daha fazla muavenette bulunulması hususu Hilal-i Ahmer Merkezi Umumisi Riyaseti'ne ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ne arz edilmiştir.

Yapılan ilk değerlendirmelere bakılırsa felaket mıntıkasındaki halkın başka yerlere nakledilmesi gündeme gelmişti. Bu tespit, zamanla uygulamaya konulacak ve Of kazasından dışarıya büyük göç hareketleri yaşanacaktır.

Felaketin vurduğu sahalardan biri olan Sürmene'yle ilgili olarak Trabzon Vilayeti'nden Ankara'ya gönderilen bir raporda en fazla tahribatin, Sevhs/Seveho (Ormanseven) ve Çiftköprü köylerinde yaşandığı, açıkta kalanların akraba ve komşularına sığındığı, kalabalık ailelerin de köylerdeki metruk hanelere yerleştirildiği, Hilal-i Ahmer şubesinden 450 liralık nakdi muavenet yapıldığı, Trabzon'dan gönderilen unların kesintisiz bir şekilde dağıtıldığı ifade edilmiştir. Raporda can ve mal kayıplarıyla ilgili olarak, seller ve derelerin taşması neticesinde 12 kişinin öldüğü, 9 kişinin de yaralandığı, 364 hane, 64 dükkân, 8 kahvehane, 2 han, 2 camii, 22 serender, 8 fırının çöktüğü, köy yollarına ait olmak üzere 16 kargir, 2 ahşap köprüünün harap olduğu, 4108 dönüm tarla, 3526 dönüm çayırık alanın hasara uğradığı, 2 at, 25 keçi, 12 inek, 129 koyunun telef olduğu, 368.927 kıyye mısır, 166 batman fındığın zayi olduğu ve son olarak 94 hanenin oturulamayacak bir vaziyete geldiği belirtilmiştir.²⁷

Trabzon'dan gönderilen bu raporların Ankara'ya ulaşmasının ardından Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Recep Bey, Başvekâlete hitaben bir rapor kaleme almıştır. Raporda, felaket haberi alınır alınmaz aç ve açıkta kalmış olan ahaliye çadır verilmesi ve yardım yapılması konusunda Hilal-i Ahmer

²⁷ BCA, 030.10/117.818.30.

Cemiyeti'ne ve hastanelere yazıldığı, gerekli malzemelerin alınarak derhal seylâb ve heyelan mıntıkasına hareket ettirildiği, mıntıka ahalisinin sıhhi ahvali için bir müfettiş görevlendirildiği ifade edilmiştir. Raporda can kayıplarıyla ilgili olarak daha önce beyan edilen bilgilerle çelişen rakamlara yer verilmiştir. Buna göre, Sürmene mıntıkasında 8 kişinin öldüğü, 16 köyün bu felaketten etkilendiği, Of mıntıkasında heyelana sahne olan Solaklı Deresi'nde hasara uğrayan köy miktarının 48 olduğu, bunlardan 6 tanesinde hasarın fazla olduğu, insan zayıyatının 120, yaralı sayısının 9, tamamen harap olan hane adedinin 700'ün üzerinde olduğu belirtilmiştir. Meskenleri harap olan halkın kısmen camilere ve komşu evlerine, bir kısmının ise Bayburt yaylalarına iltica ettiklerinden açıkta kimsenin kalmadığı, ahaliye 300 çuval peksimet dağıtıldığı ve günlük olarak verilen iâşe miktarının yarım kilo un veya buna tekabül edecek patates ve peksimet olduğu ve bu suretle iâşesi sağlananların sayısının 4000 kişiyi bulduğu ifade edilmiştir.²⁸

Bu rapordan birkaç gün sonra yapılan bir başka yazışmada ise Of ve Sürmene felaketinde yaşanan can kayıplarıyla ilgili çok daha farklı bilgiler verilmiştir. Burada verilen bilgilere göre, Of kazasında sel ve heyelandan ötürü vefat edenlerin sayısı 120 değildi. Zira kaybolan 62 şahsın çoğu bulunmuştu. Felaket sahasına ulaşmanın çok zor olduğu belirtilen bu yazıda, ahalinin acilen başka bir bölgeye sevk edilmesi gerektiği öne sürülmüştür.²⁹

Felaket Mahallinden Kaçış: Devlet Eliyle Yapılan Göçler

Bölgede derin izler bırakan 1929 felaketi sonrası geç de olsa yaraların sarılması için düğmeye basılmıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bu mıntıka halkının çoğunluğu zaten geçim sıkıntısı içindeydi. Trabzon halkının, daha doğrusu kırsal kesimde yaşayan ve iâşesini topraktan sağlayan kişilerin hemen hepsi aynı durumdaydı. Bu durum birçok kez resmi makamlarca da tespit edilmiş, raporlara konu olmuştu.³⁰ Bilhassa tarımsal üretim noktasında yaşanan sıkıntı, Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'un en önemli meselelerinden biriydi.³¹ Buna derman olmak isteyen yetkililer, Trabzon köylüsünün temel besin maddesi olan ve ancak onlara 7-8 ay yetebilen mısırı dışarıdan ithal etmek zorundaydılar.³² Trabzon için hayati öneme sahip olan mısıra,

²⁸ BCA, 030.10./121.863.5

²⁹ BCA, 030.10./121.863.5.

³⁰ BCA, 030.10/65.433.2.

³¹ Kendi ürettiği mısırdan ancak 7-8 ay istifade edebilen Trabzon halkı, mısırın geriye kalan kısmını dışarıdan ithal etmek zorunda kalıyordu. Fakat özellikle kışın Karadeniz'in fırtınalı olduğu günlerde deniz nakliyatında yaşanan gecikmeler, yine aynı günlerde Zigana ve Kop geçitlerinin kar ve tipi dolayısıyla kapanması, Trabzon halkını açlık tehlikesiyle baş başa bırakıyordu. *İstikbal*, 29 Nisan 1340.

³² Bu konuyla ilgili olarak yapılan bir yazışmada şu ifadelere yer verilmiştir: "On seneden beri görülen manzara budur. Nitekim geçimden çok muzdarip bir halde görünen Karadeniz kıyısı

özellikle kış aylarında çokça ihtiyaç duyuluyordu. Mesela 1925 yılıyla ilgili örnek vermek gerekirse bu sene de her sene olduğu gibi mısır sıkıntısı tekrar baş göstermişti. Bunun üzerine hükümet, Romanya'dan satın aldığı mısırlardan şehre ilk planda 150 ton göndermiştir. Fakat gelen mısırın ne şekilde dağıtılacağı da ayrı bir problemdi. Zira daha önce gelen bir emirle mısırın, fırınlara dağıtılması emri verilmiş fakat bu emir göz ardı edilerek gelen mısırların direkt olarak yoksullara dağıtılmasına karar verilmiştir.³³

1925 senesinde olduğu gibi felaketin meydana geldiği günlerde de büyük bir mısır buhranı yaşanıyordu. Zira 1929 yılının Haziran ayına gelindiğinde Trabzon ve özellikle Sürmene-Of mıntıkasında büyük bir iâşe sıkıntısı ortaya çıkmıştı. Aşağıdaki yazışma bu tespitemizi doğrulamaktadır:³⁴

Zaruret ve ihtiyaçlarına binaen Sürmene kazası ahalisinin iâşesi için Hilal-i Ahmerce yardım olunmasına dair Trabzon Vilayetinden vaki îşar üzerine keyfiyet Hilal-i Ahmer riyasetine yazılmış ve muhtacine tevzi edilmek üzere mahalli şubesine 1500 lira gönderildiği cevabı alınmıştır. Ahiren Trabzon Vilayetinden alınan 2 Haziran 1929 tarihli şifrede Sürmene ve Rize'nin Karadere ve Of'un Baltacı Deresi köylerinde yiyecek mısır tanesi bile kalmamıştı. Halkın açlıktan ot yemek zorunda kalması nedeniyle soygun ihtimali baş göstermiş, ancak güvenlik güçlerinin durumu fark ederek önlem alması üzerine şimdilik bu gibi vakaların meydana gelmesi engellenebilmiştir. Halkın oldukça acınacak bir vaziyette bulunduğu ortada bulunduğundan yapılacak yardımların hızlandırılması emredilmiştir. Hilal-i Ahmerce gerek Trabzon ve gerek Rize vilayetinin îşaret olunan mıntıkadaki köylerine acilen muavenet ifasına müsaade buyrulması arz ve rica ederim.

Felaketin hemen öncesinde açlık ve yokluk içinde bulunan Of-Sürmene halkı, böylesi bir tufanın ardından iyice perişan olmuştu. Trabzon Vilayeti'nce yürütülen hasar tespit çalışmalarının Ankara'ya gönderilmesinin ardından yapılan incelemelerde bölge halkının tahliye edilmesi uygun görülmüş ve bu karar hemen uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda 1929 yılı Ağustos ayında başlayan tahliyeler, 1930'lu yılların ortalarına kadar devam etmiştir. İlk planda Rumlardan kalan boş ve güvenilir, yani sağlam evler tercih edilmiş, ardından Trabzon'un bir diğer kazası olan Maçka'ya ve o dönemde Gümüşhane'ye bağlı olan Bayburt kazasına nakiller yapılmıştır. Devlet eliyle yapılan bu göçlerde felaketzedeler, son olarak Erzurum, Samsun, Van gibi arazisi geniş, nüfusu az olan vilayetlere yönlendirilmiştir.

5-7 Temmuz 1929 tarihinde meydana gelen felaketin ardından ilk

evlatlarına hükümeti cumhuriyetimiz, ziraat bankası vasıtasıyla her sene milyonlarca kilo mısır vermek suretiyle yaşayışlarını temin etmek mecburiyetinde kalmıştır." BCA, 030.01/33.195.5.

³³ *İstikbal*, 12 Mart 1341.

³⁴ *BCA*, 030.10/120.858.4.

olarak, mübadele sonrasında Rumlardan kalan boş evler kullanılmıştır. Geçici bir çözüm mahiyetinde bulunan bu tedbirin ardından felaketzedeler kalıcı olarak yerleştirilecekleri mahallere sevk edilmiştir. Bu kapsamda sevk işlemlerine 1929 Aralık ayı itibarıyla başlanmıştır. Mesela Of felaketzedelerinden 375 haneden 1.777 kişi ile ve Sürmene'den 193 haneden 989 nüfus Maçka'ya nakledilmiş ve çeşitli köylere yerleştirilmişlerdir. Daha önce Bayburt'a nakledilmesi planlanan 7.389 kişinin ise Bayburt'ta boş hane bulunmamasından dolayı nakillerinin ilkbahara ertelendiği, Maçka'daki iskân muamelesi bittikten sonra boş hane ve arazi kaldığı takdirde Bayburt'a gönderilmesi düşünülenlerin bir kısmının da Maçka'da iskân edilecekleri Trabzon Vilayeti'nin 7 Ocak 1930 tarih ve 277 nolu telgrafnamesinde bildirilmiştir.³⁵

Bu şekilde başlayan iskân çalışmaları hız kesmeden devam etmiş, felaketzedeler kafiye halinde nakledilmiştir. Bu kapsamda Of ve Sürmene felaketzedelerinden olup Bayburt'ta iskânları düşünülen 724 haneden 4.161 nüfusun Bayburt'a gönderildiği ve bunların iskânlarıyla Bayburt Kaymakamı'nın bizzat meşgul olduğu, Gümüşhane Vilayeti'nin 12 Nisan 1930 tarihli telgrafında bildirilmiştir. Aynı süreçte felaketzedelerden bu defa da 251 hanede 981 nüfusun Maçka'ya sevk edildiği ve bu suretle şimdikiye kadar yapılan sevkîyatın 1.021 hanede 4.615 nüfusa ulaştığı, 5 Nisan 1930 tarihli telgrafta gerekli mercilere bildirilmiştir. Maçka'ya gönderilen vatandaşlar 8 Ocak 1930 günü çektikleri telgrafla, kendilerine sahip çıkan hükümete teşekkür etmişlerdir.³⁶

Devletin himaye ve teşvikiyle yapılan nakillerde temel hedef, arazisi kalmayan ya da yeterli derecede araziye sahip olmayan Trabzon köylüsünün nefes almasını sağlamak, 1929 felaketinin izlerini olabildiğince sarmak ve gelecekte muhtemel böyle bir olayda can kaybını en aza indirmektir. Bu maksatla yürütülen çalışmalar sonucunda 1933 yılı içerisinde arazisi olmayan 2.692 evde 9.836 kişinin, 885 sayılı kanunun üçüncü maddesine göre toprağı bol ve verimli olan Van Gölü civarına gönderilip yerleştirilmeleri, Dâhiliye Vekilliği'nin 11 Ekim 1933 tarihli kararıyla kabul edilmiştir.³⁷ Trabzon, özellikle de Sürmene ve Of havalisinden yapılan göçler 1930'lu yıllar boyunca devam etmiştir. Mesela 1935 yılında Sürmene'nin Küçük Vizera köyünden 13 evde 60, Büyük Zimla köyünde 7 evde 45, Zavzaka köyünde 1 evde 7 ve Humurgan köyünde 2 evde 12 nüfus olmak üzere 23 evde 124 nüfus, toprakları olmadığı için geçim darlığı çektikleri anlaşıldığından yol paraları kendilerine ait olmak üzere Erzurum'a bağlı Tercan kazasında iskân edilmişti.³⁸ Ertesi yıl Of, Rize, Sürmene, Trabzon halkından 69 evde 419 nüfus, topraklarının darlığından ötürü kendi istekleriyle Samsun Vilayeti'ne bağlı Sinemetaş köyüne yerleştirilmişti.³⁹

³⁵ BCA, 030.10/81.530.13.2.

³⁶ BCA, 030.10./121.863.5.

³⁷ BCA/030.18.01.02/40.77.009.

³⁸ BCA/030.18.01./02.56.56.19.

³⁹ BCA/030.18.01./68.75.007.

Sonuç

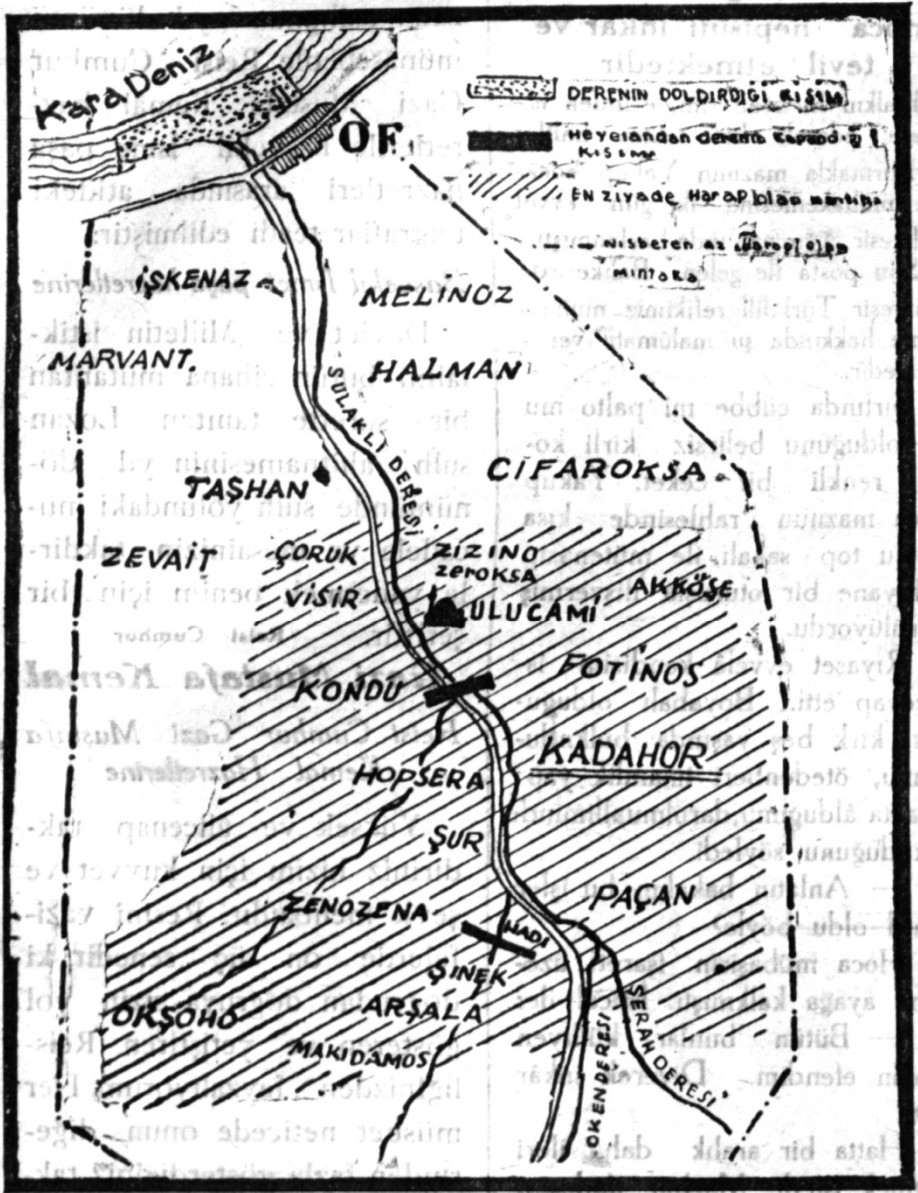
5 Temmuz 1929 günü başlayan ve 40 saati aşkın bir süre yağın yoğun yağmur sonrasında Of-Sürmene ve Rize havalisinde büyük bir felaket yaşanmıştır. Büyüklü küçüklü yaklaşık 15 gün süren heyelanlar neticesinde birçok insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca liralık maddi zarar meydana gelmiştir. Bölgede, elektrik ve diğer medeni imkânların bulunmaması, ulaşımın çoğunlukla deniz yoluyla yapılabilmesi ve heyelan sahasının iç ve yüksek kesimlerde ve engebeli bölgelerde olması can kayıplarını artırmıştır.

Böylesi büyük felaketlerde can kayıplarının en aza indirilebilmesi için acil yardım denilen ilk müdahalenin hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Fakat 1929 yılı şartlarında Of'un dış dünyayla bağlantısı 3 yolla sağlanıyordu. İlki deniz yolu, ikincisi son derece yetersiz olan sahil şosesi ve üçüncüsü ise sürekli kesilip tamir edilmesiyle bilinen Of-Bayburt yoluydu. Heyelan sahasının sahilden oldukça içerde olması deniz ve sahil yolunu işlevsiz kılarken, Of-Bayburt yolu sürekli devam eden heyelanlar nedeniyle kullanılmıyordu. Tüm bunlara köy yollarının birbiriyle bağlantısının olmadığı gerçeği de eklenince Of felaketzedelerine ilk yardımın niçin geç ulaştığı sorusunun cevabı ortaya çıkacaktır. Bu durum Doğu Karadeniz kırsalının bir anlamda acı gerçeğidir.

Felaketten sonra geç de olsa olay mahalline ulaşılmış, acil yardım anlamında gerekli adımlar atılmıştır. Ardından radikal kararlar alınarak bölge halkı, nüfusu az, toprağı geniş sahalara nakledilmeye başlanmıştır. Bu adım daha sonra devlet politikası haline gelecek ve bölge halkı 1970'lere kadar peyderpey başka yörelere sevk edilecektir.

1929 felaketinin en dikkat çekici yanlarından biri de ilk anda yapılan değerlendirmelerle daha sonra ortaya çıkan gerçekler arasındaki farklılıktır. Zira Trabzon'un saygın simalarından ve felaket sahasına ilk giren gazetecilerden biri olan Osman Cudi Bey'in değerlendirmelerine bakılırsa, yaşanan felaket neticesinde 320 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştı. Fakat Ağustos ayı başında bölgeye resmi heyetin gidişinin ardından aslında ölü sayısının belirtilenden daha az olduğu iddia edilmeye başlanmıştı. Ölü ve yaralı sayısının abartıldığı ifade edilerek, heyelanın yarattığı psikolojiyle olayların mübalağalı şekilde ele alındığı öne sürülmüştü.

İşin bir başka yönü de Doğu Karadeniz'de böylesi büyük bir felaket yaşanmasına rağmen yaklaşık bir ay boyunca hükümet adına Ankara'dan hiçbir yetkili bölgeye gelmemiş olmasıdır. Sadece taziye telgrafları çekilmek suretiyle acılar paylaşılmıştır. Tüm bunlar bir araya getirildiğinde Of felaketiyle ilgili olarak ortaya konulan resmi rakamlara şüpheyile yaklaşılması gerektiğine inanıyor, felakette hayatını kaybedenlere bu vesileyle rahmet diliyoruz.

Felâket sahasını gösteren harita

Vakit Gazetesi, 25 Temmuz 1929

KAYNAKLAR

1-Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (BCA), Fon Kodu: 490.01/948.677.1
BCA, 030.10/117.818.31
BCA, 030.10/117.818.28.2
BCA, 030.10/117.818.30
BCA, 030.10./121.863.5
BCA, 030.10/65.433.2
BCA, 030.01/33.195.5
BCA, 030.10/120.858.4
BCA, 030.10/81.530.13.2
BCA/030.18.01.02/40.77.009
BCA/030.18.01./02.56.56.19
BCA/030.18.01./68.75.007

2-Gazete ve Dergiler

- Akşam Gazetesi*
Cumhuriyet Gazetesi
İstikbal Gazetesi
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi
Vakit Gazetesi

3-Kitap ve Makaleler

- FİLİZ, Mümin-Avcı, Süleyman ve diğerleri, “Heyelanların Yerleşim Alanlarına Etkilerinin İncelenmesi (Rize Gündoğdu Örneği)”, *Journal of New World Sciences Academy*, S: 4, ss.1200-1211.
- KILIÇASLAN, Aydın, “Trabzon’un Coğrafi Yapısı”, *Trabzon 2000*, Trabzon Valiliği, İstanbul 2000, s. 39-46.
- ÖKSÜZ, Hikmet, “Çaykara’da Afete Bağlı Göç (1929-1973)”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, Cilt:2, Trabzon 2007, s.1005-1012.